

населения 1959 года. Украинская ССР. – М., 1963. – С. 16. 8. ДАЖО. Голос Волині.– 1943, 24 лютого, 6 березня, 3 квітня. 9. ДАЖО. Українське слово.– 1941. – 3 серпня. 10. Книга Скорботи України. Житомирська область.– Житомир, 2003. – Т. 1. – 878 с. 11. Круглов А. Энциклопедия Холокоста. – К., 2000. – С. 53.

УДК 94: 355. 425/477/ 1942-1943

*В.М. Тарабан, **Н.М. Біла

*Національний університет “Львівська політехніка”,

Інститут гуманітарних та соціальних наук,

**Львівський державний аграрний університет

ТАРАС БУЛЬБА-БОРОВЕЦЬ – ОРГАНІЗАТОР РУХУ ОПОРУ В РОКИ ВІЙНИ

© Тарабан В.М., Біла Н.М., 2005

Присвячено активізації Руху Опору українських повстанців під проводом Тараса Бульби-Боровця в роки Другої світової війни.

This article is dedicated to active resistance movement of Ukrainian partisans under Taras Bulba-Borovets holding in years of war.

Події на Поліссі під час Другої світової війни, про які вже частково відомо з історичних досліджень, заслуговують і сьогодні на особливу увагу, зокрема діяльність українських повстанських загонів під проводом отамана Тараса Бульби-Боровця. Серед досліджень, що розглядають це питання, слід відзначити праці Т. Боровця, В. Дзьобак, Ю. Киричука та інших [1], в яких частково розглядається організаторська діяльність Т. Боровця на теренах Полісся, що активізувала Рух Опору і боротьбу за визволення України від окупантів.

Архівні документи свідчать про те, що із встановленням німецького окупаційного режиму в Україні, частина населення почала тікати у ліси, щоб уникнути вивезення до Німеччини та покарання за відмову здавати продукти харчування окупантам тощо. Отже, виникли передумови для створення партизанських осередків на окупованій території [2, с. 238]. Найпопулярніший у той час український діяч на Волині – Т. Бульба-Боровець – ініціював збройну боротьбу проти нацистів в цьому краї. За даними самого отамана уже в квітні 1942 р. у розпорядженні Головної команди Української Повстанської Армії (УПА) діяли п'ять “летючих бригад” партизанів, кожна з яких складалася із “доброї бойової сотні вояків” [3, с. 124], що стали основою для створення збройного формування УПА.

Те, що збройне формування Т. Бульби-Боровця діяло вже з весни 1942 р., документально підтверджує професор В. Косик, який, правда, не вважає ці загоны зародком саме УПА [4, с. 21], а також професор Л. Шанковський, який ще у 1953 р. писав: “Немає ніякого сумніву, що від лютого 1942 р. існували ... збройні відділи під командуванням отамана Т. Бульби-Боровця” [5, с. 659].

Військова робота Т. Бульби-Боровця поєднувалася з політичною діяльністю. Головним радником Т. Боровця з ідеологічних та політико-організаційних проблем став І. Мітринга, який порвав з ОУН(Р). Намагаючись організувати для УПА широку соціальну базу, І. Мітринга виступив творцем нової національної демократичної програми українського визвольного руху. Йому вдалося налагодити контакти не тільки з прихильниками націоналістичної ідеології, які з певних причин опинилися поза ОУН, а й з представниками лівих, недавно утворених українських організацій, – “Союзом українських комуністів-самостійників” М. Даниленка і “Українською Револьюційною

Партією Робітників і Селян” [6, с. 43, 72]. На початку 1942 р. вони об’єдналися в Українську Народно-Демократичну Партію (УНДП). Крім І. Мітринги, активними її діячами були В. Турчманович, В. Ривак, Б. Левицький [7, с. 3370].

З лютого до середини червня 1942 р. тривав перший етап боротьби УПА Т. Бульби з нацистами. Отаман у своїх споминах писав про цей період: “Почали злітати в повітря автомашини та різні установи Кохової аристократії в Україні, разом з пасажирами та урядовцями” [8, с. 125]. Правда, загальна результативність бойових операцій бульбівців у цей час була низькою, оскільки керівництво УПА все ще сподівалось на зміну політики Німеччини стосовно України.

Характер бойових дій кардинально змінився з літа 1942 р., коли УПА почала наносити більш активні удари по німецькій адміністрації та вузлових пунктах шляхів сполучення. Про активізацію народного партизанського руху на території Волині у згаданий час йдеться у “Доповідній записці Українського штабу партизанського руху ЦК КП(б)У про діяльність українських націоналістів на окупованій території України”. В окремих місцях українські націоналісти створюють свої нелегальні організації під гаслом “За самостійну Україну без німців”... Розходження у відносинах українських націоналістів і німців зайшли так далеко, що готуючись до боротьби з останніми, націоналісти стали ховати зброю і боєприпаси” [9, с. 120].

Радянські партизани, які змушені були рахуватись з УПА Т. Боровця, розпочали переговори з бульбівцями, сподіваючись на спільні дії. Перша зустріч відбулась 16 вересня 1942 р. на одному з хуторів поблизу села Стара Гута Людвіпільського району [10, с. 91]. Радянську делегацію очолював підполковник О. Лукін із загону Медведєва. УПА представляли Т. Бульба, Л. Щербатюк-Зубатий, А. Баранівський. О. Лукін запропонував перемир’я та співпрацю. Через кілька днів керівництво УПА вислало О. Лукіну свої пропозиції: “1) УПА являє собою суверенну збройну силу УНР і такою вона залишиться. Ні в яку чужу армію УПА не увіллється. Може бути тільки мова про союзні акції. 2) Українські збройні сили готові укласти з СРСР мир та військовий союз проти Німеччини тільки тоді, коли СРСР визнає суверенність УНР” [11, с. 54]. Було вирішено обмежитись нейтралітетом і узгодити паролі між радянськими партизанами і загонами Т. Бульби-Боровця [12, с. 139–140]. Про те, що Т. Бульба зустрічався з червоними партизанами, дізналося гестапо. Але оскільки результати цієї зустрічі залишилися таємницею для Е. Коха, він вирішив встановити контакт з отаманом. Першого листопада 1942 року Т. Бульба зустрівся з керівником політичного відділу СД Волині і Поділля Йоргенсом. Вони домовились про дату офіційних переговорів між отаманом і представниками німецької окупаційної адміністрації, яка відбулась 23 листопада 1942 р. у селі Моквин Березнівського району у помешканні Степана Рудницького. З німецького боку на переговори прибули шеф СД і начальник охоронної поліції Волині та Поділля, доктор Пютц, керівник політичного відділу СД Волині та Поділля Йоргенс, а від УПА – Т. Бульба-Боровець, П. Смородинський, Л. Щербатюк і Л. Ковальчук [13, с. 1–2]. Пютц запропонував Т. Бульбі перейти на службу до німецької влади або розпустити свої загони і “розпочати приватне життя”, але отаман 6 грудня 1942 р. написав листа доктору Пютцу, у якому відмовився служити німецьким окупантам [14, с. 3]. Тим часом Т. Бульба продовжував збільшувати чисельність своїх союзників. Зокрема, з ним почала співпрацювати ще одна українська політична структура – Фронт Української Революції (ФУР), організований влітку 1942 р. Лідером ФУР став Тиміш Басюк, житель села Борсуків із Кременеччини на Волині. Відповідно контакти УПА з ФУРОм розширили ареал впливу Бульби [15, с. 237].

Боротьба проти фашистів і радянських партизанів не тільки не послабила міць формувань Т. Боровця, а навпаки – ще більше мобілізувала та об’єднала кращі сили молодих людей, патріотично настроєну інтелігенцію. Загони Бульби мали досить потужний вплив на значній території Волині. Так, начальник оперативного штабу радянських партизанів, генерал-майор В. Бегма у “Доповідній записці ЦК КП(б)У М. Хрущову” у жовтні 1942 р. повідомляв: “Наиболее сильное националистическое формирование так называемого объединения Т. Бульбы насчитывает около 6 тыс. человек и полностью охватывает своим влиянием Костопольский, Ракитновский, Степаньский, Березковский районы. Кроме того, на территории Ровенской

области существует националистическая молодежная организация, так называемая “Січ”, насчитывающая в своем составе до 3 тыс. человек, эта организация входит к Т. Бульбе и руководится лично назначенными им людьми” [16, с. 388].

За радянськими архівними даними саме на 1943 р. припадає найвища військова активність бульбівців. У звіті Кам’янець-Подільського партизанського з’єднання ім. Михайлова зазначається, що у березні 1943 р. “націоналістичний рух бульбівців на Поліссі перейшов шлях активної боротьби на два фронти – з радянськими партизанами і німцями”. О. Сабуров у повідомленні Українському штабу партизанського руху повідомляє, що “20 травня 1943 р. бульбівці напали на німецький гарнізон у селі Чуделькін, і 30 німців під час бою було ними вбито” [17, с. 137].

У травні 1943 р. німецьке командування з метою допомогти німецьким поліційним частинам у ліквідації загонів УПА на Волині й Поліссі спрямовує військову дивізію, що складалася із полку ССів, двох полків мадярів, полку козаків і відділу німецької жандармерії. Але план закінчився провалом. Вдало маневруючи повстанськими відділами, командування УПА змусило німців розділити дивізію на менші бойові частини, і у багатьох боях нанесло тим частинам ворога нищівні удари. Так, зокрема, в бою під Вербами загинуло 120 німецьких воїнів. Поблизу села Шумське – 30, в Острозі – 32, в Мізочі – 11. Мадярські полки розпались зовсім, а частина козаків перейшла до УПА [18, с. 41–42].

Про значну чисельність загону Т. Бульби-Боровця та його найвищу активність у 1943 р. вказують різноманітні джерела. За оцінкою історика В. Косика, чисельність партизанських сил Т. Бульби на Волині та Поліссі у квітні 1943 р. становила 4000 осіб [19, с. 330].

У німецьких документах відділу Абверу “Схід” під назвою “Національний український повстанський рух” від 11 листопада 1943 р. подається чисельність загону Т. Бульби – 5000–6000 осіб [20, с. 97]. Остання цифра підтверджується також у доповідній записці керівника партизанського руху (радянського) В. Бегмою, де навіть вказано і місця дислокації бульбівських загонів [21, с. 121].

Ще весною 1943 р. окремі загони УПА, ОУН(М) і ОУН(Р) співпрацювали в оперативному плані. Але військовим керівникам ОУН(Р) цього було замало. Вони вимагали, щоб усі військові загони підпорядковувалися політичному Проводу ОУН(Р). Т. Бульба, а також представники загонів ОУН(М) розцінили такий характер підкорення загонів як “диктаторський і монопартійний”. Переговори, ініційовані Т. Бульбою-Боровцем з ОУН(Р), перервалися. Однак до відкритого конфлікту дійшло лише влітку 1943 р.

Для відмежування від УПА, під проводом ОУН(Р) головне командування УПА на чолі з Т. Бульбою 20 липня 1943 р. надає своїй армії нової, гучної назви – Українська народно-революційна армія (УНРА). Керівним органом УНРА була Політична рада з п’яти осіб – представників різних політичних угруповань, зокрема, І. Порада – від Української Народно-Демократичної Партії, М. Даниленко – від українських комуністів-самостійників, О. Жданович – від ОУН(М), С. Мазепа – від безпартійних громадян, А. Бочанов – від козаків Дону та Кубані.

Т. Боровець продовжує наполягати на об’єднанні українських національних сил для визвольної боротьби. 1 серпня 1943 р. він публікує статтю “За єдиний революційний фронт”, у якій аргументує значення об’єднання національно-визвольних сил і прогнозує подальшу долю українського народу, якщо такого об’єднання не відбудеться. Зокрема, він писав: “Не час тепер займатися політичним розбратом... Якщо цю війну виграє Німеччина – на Україні буде панувати скажене гестапо, а українці будуть мільйонами помирати від голоду, на каторзі і шибеницях. Якщо ж війну виграє СРСР чи яка-небудь нова Росія – на Україні знову ж будуть панувати московські опричники і чекісти. Тому перед нами лише одна дорога – дорога боротьби за нашу державу. Ми цю боротьбу виграємо тоді, коли мобілізуємо весь український народ під знамено об’єднання і збройної боротьби [22, с. 298–399].

10 серпня 1943 р. у часописі УНРА був надрукований “Відкритий лист до членів Проводу Організації Українських Націоналістів Степана Бандери”, в якому Т. Бульба звинувачував Провід

ОУН(Р) “у негативній позиції до УПА “Поліська Січ”, визнанні засад безоглядної диктатури партії ОУН(Р), а не демократії, відхиленні пропозиції створення української революційної Ради в 1942 р. як надпартійного органу, зриві переговорів навесні 1943 р. та винищенні польських сіл” [23, с. 70].

У кінці літа 1943 р. бандерівці гарячково готувалися до III Надзвичайного Великого Збору ОУН. До його відкриття їм було важливо повністю контролювати територію західноукраїнських земель. Загони УПА приєднали до себе останні мельниківські відділи на Волині [24, с.15]. Після мельниківців наступила черга бульбівців. На той час авторитет Т. Бульби-Боровця з його військом значно зменшився. 18 серпня 1943 р. на хуторі поблизу с. Хмелівка Костопільського району на Рівненщині штаб Т. Бульби-Боровця оточили шість бандерівських куренів. Сили були надто нерівними, почалася паніка. Т. Бульба-Боровець віддав наказ розсіятися і відступати до лісу. Бандерівцям вдалось захопити в полон понад 100 бійців, трьох старшин, а також дружину Т. Бульби-Боровця – Ганну Опоченську. Одного полоненого було відпущено для передачі ультиматуму Т. Бульбі-Боровцю, за яким він мав продовжити переговори і, безумовно, підпорядкуватись УПА, а Г. Опоченська – стати заручницею. У випадку відмови Бульби-Боровця від цих умов їй загрожував розстріл. Але Т. Бульба-Боровець, який все ще сподівався відновити УНРА, відповідав на ультиматум відмовою із аргументацією. Останнє бандерівців не переконало.

Більша частина бійців і старшин УНРА добровільно перейшли до УПА. Деякі колишні активісти бульбівського руху обійняли вагомі посади серед бандерівських військових структур. Так, М. Омелюсик став начальником оперативного відділу штабу УПА. Обійняв вагому функціональну посаду І. Терейко [25, с. 230]. Залишки непокірних частин УНРА бандерівці відтиснули до р. Случ, де бульбівців чекали червоні партизани.

З погляду історичної перспективи політика провodu ОУН(Б) відносно підпорядкування бульбівців своєму впливові виявилась правильною. Бандерівцям вдалось створити централізовану і дисципліновану військову структуру. Саме тому УПА змогла тривалий час протистояти радянським регулярним військам. Але викликають несприйняття бандерівські форми і методи роботи по об'єднанню різних повстанських загонів в єдину армію.

Незалежницька боротьба у роки війни Т. Бульби-Боровця оцінювалася по-різному. Бандерівська ОУН характеризувала його як “отаманчика”, “анархіста”, який своїми діями шкодив загальноукраїнській справі. Радянська пропаганда називала його “спекулянтом”, “злодієм”, а діяльність його загонів кваліфікувала, як “махновщину під прапором гайдамаків”. У німецьких листівках його називали “героєм бандитів, злочинцем”, підкупленим більшовицькою Москвою [26, с. 71].

На підставі викладених фактів, беззаперечним є те, що створені Т. Бульбою-Боровцем партизанські загони, які мали від самого початку війни назву УПА, а потім УНРА, були численними (в різний час від 5 до 10 тис. осіб) і створювали Рух Опору у боротьбі як з радянськими партизанами, так і з гітлерівцями за незалежність і політичну самовизначеність українців.

1. Бульба-Боровець Т. *Армія без держави*. – Львів, 1993; Дзьобак В.В. *Отаман Тарас Бульба-Боровець // Штрихи до політичного портрету*. – К., 1995; Киричук Ю.А. *Тарас Бульба-Боровець, його друзі і вороги*. – Львів, 1997. 2. Гунчак Т. *Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії*. – К., 1993. 3. Бульба-Боровець Т. *Армія без держави*. 4. Косик В. *Ставлення німців до ОУН і УПА (1941–1944). Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матер. Всеукр. наук. конф., 25–26 серпня 1992 р.* 5. *Історія українського війська*. – Вінніпег, 1953. 6. Дзьобак В.В. *Отаман Тарас Бульба-Боровець // Штрихи до політичного портрету*. – С.43–72. 7. *Енциклопедія українознавства*. – Париж–Нью-Йорк, 1980. – Т. 9. 8. Бульба-Боровець Т. *Армія без держави*. 9. Коваль М. *ОУН-УПА між “третім рейхом” і сталінським тоталітаризмом // Український історичний журнал*. – 1994. – № 2–3. 10. Мечник С. *У боротьбі проти московської агентури*. – Мюнхен, 1980. 11. Киричук Ю.А. *Тарас Бульба-Боровець, його друзі і вороги*. 12. Бульба-Боровець Т. *Армія без держави*. 13. *Рівненський краєзнавчий музей (РКМ)*. – *Протокол переговорів між отаманом Тарасом Бульбою та представниками німецької влади з дня 23 листопада 1942 р.*, ф. 15350/7. 14. РКМ. – *Відпис Тараса Боровця до його Ексселенції Мстислава*

Єпископа Переяславського I Вікарія Київського від 26 листопада 1942 р., ф. 15350/8. 15. Ско-
рупський М. Туди де бій за волю. – К., 1992. 16. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні
1917–1953. Т.2. – К., 1994. 17. Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” // З архівів ВУЧК, ДПУ,
НКВС, КДБ. – 1994. – № 1. 18. Мірчук П. “Українська Повстанська Армія 1942–1952”. – Мюнхен. –
1953 р. 19. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993.
20. Літопис УПА. Т. 6. Док. 27. 21. Сергійчук В. Радянські партизани про ОУН-УПА // Українська
Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матеріали
Всеукр. наук. конф., 25–26 серпня 1992 р. 22. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні.
1917–1953. – Т. 2. 23. Міткалик І. Українська Повстанська Армія і Українська народно-революційна
армія отамана Тараса Бульби-Боровця // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна
боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матеріали Всеукр. наук. конф., 25–26 серпня 1992 р.
24. Пеленський Я. Україна в польській опозиційній публіцистиці // Віднова. – Зима 1985–1986. –
Весна 1986. – № 4. 25. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – К., 1995. –
Ч. 1. Біографічно-довідкова. 26. Міткалик І. Українська Повстанська Армія... – С. 71.

УДК 94(477.81/82)“1939”

С.С. Яким

Дрогобицький механічний технікум

УПА – НАРОДНА АРМІЯ, БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

© Яким С.С., 2005

**З використанням архівних даних описано антифашистську боротьбу Української
Повстанської Армії.**

**In this article deals origin on write sources of arms’ antifascist’s struggle of Ukrainian
insurgent Army.**

У зв’язку з відзначенням 60-ї річниці розгрому нацистської Німеччини в Україні спосте-
рігається активність антиукраїнських елементів, які намагаються всіляко фальсифікувати нашу
історію періоду Другої світової війни, зокрема національно-визвольну боротьбу українського
народу за відновлення Української незалежної держави.

Грубою фальсифікацією є сталінський міф про посібництво, колаборацію українського
визвольного руху з нацистами та їх політикою геноциду.

Історичні факти свідчать про те, що не українські борці за незалежну Україну були союз-
никами Німеччини, а Сталін і його оточення. Уклавши союз з Гітлером (23 серпня 1939 року),
Сталін 17 вересня 1939 р. в одній упряжці з ним здійснив агресію проти суверенної Польщі та
розділив її територію згідно з таємним протоколом й договором про дружбу і кордони (28 вересня
1939 р.), вчинивши масове винищення мирного населення і військовополонених цієї держави.

Ця тема для “радянських” і політиків, і істориків була й залишається дуже непопулярною. Бо
після завершення Другої світової війни Нюрнберзький суд засудив до кари смерті міністра
закордонних справ нацистської Німеччини Й.Ф. Ріббентропа за активну діяльність у розв’язуванні
агресії, а учасником суду, суддею був представник сталінського режиму, що в особі В.М. Молотова
разом з Й.Ф. Ріббентропом підписував договір про розв’язання Другої світової війни.

Ми не маємо права мовчати, коли фальсифікатори історії в Книзі пам’яті України “Безсмертя –
Книга пам’яті України: 1941–1945” у вступній статті заявили, що “ОУН та її збройні формування
утримувалися і вели боротьбу як найманці фашистської Німеччини проти країн антигітлерівської